

ISTORIE

ECHIPAMENTUL MILITAR AL RĂZBOINICILOR AVARI

Adrian N. Șovrea

Războinicii din khaganatul avar aveau un statut de rang înalt în cadrul societății euro-asiatice constituită din comunități pastorale. Privind această societate din perspectiva romano-bizantină, descrisă de împăratul Mauricius (582-602), vedem o lume a unor războinici aflați într-o subordonare directă față de conducători militari, responsabili pentru succesele și insuccesele militare, războinici obișnuiți cu o viață aprigă, dură, dar supuși prin frică, cu reguli precise, sunt vicleni, curajoși și totodată temători dacă rânduiala tactică nu se respectă, inspiră neîncredere, iar înțelegerile cu ei sunt iluzorii, mereu sunt încălcate: „*Popoarele scitice cunosc, să zicem așa, un singur fel de a se întoarce și de a se rânduie în luptă, au multe căpetenii și sunt nepricepute la treburi. Numai neamurile turcilor și avarilor au grijă de rânduiala de război și dau lupte încheigate, mai puternice decât celelalte popoare scitice. Neamul turcilor e mare la număr și slobod, se ține departe de frământarea și vitregia celor mai multe treburi și nu deprinde altceva decât să lupte cu bărbăție împotriva dușmanilor. Cel al avarilor îndură bine greutățile, e schimbător și arată multă pricepere în războaie. Deci aceste neamuri aspre, aflate sub o singură conducere, în care urmările greșelilor cad în sarcina comandanților, (...) rabdă căldura, frigul și celelalte lipsuri de lucruri trebuitoare, deoarece sunt neamuri de păstori*”¹.

În acest fragment, Mauricius evidențiază și diferențele dintre sciți și turchi. **Sciți** sunt numite popoarele din stepa pontică intrate sub autoritatea războinicilor avari, popoare care erau împărțite în triburi ale căror căpetenii, pe timp de război, nu erau capabile de crearea și respectarea unor planuri tactice și nu aveau tehnică de

¹ Mauricius, *Arta militară*, DRH, 1970, vol. 2, p. 553.

luptă, care pentru romano-bizantini era ceva de nelipsit din viața militară: disciplina, rânduiala și împărțirea pe unități (despărțăminte). De aceea romano-bizantinii au reușit prin politica de *divide et impera* să instituie mereu o atmosferă tensionată între popoarele barbare și de multe ori să-i determine să lupte pentru romani chiar împotriva unor triburi din același neam. Aceste popoare poartă în text numele unei conglomeratii sau unei confederații care a ocupat stepa nord-pontică începând cu sec. VII î.Hr. fiind amintiți la Herodot. Toți autorii antici numesc popoarele nord-pontice după acest popor războinic, dominant în regiune până în secolele IV-III î.Hr., și care avea un mod de trai și stil de luptă asemănător cu cel al avarilor. Dobrogea a făcut parte din provincia romană Scythia Minor.

Triburile avarie erau conduse de căpetenii militare, iar în momentul constituirii confederației, cel mai puternic a devenit conducătorul absolut, **Khaganul**. Dar celelalte căpetenii nu își pierd autoritatea în fața propriilor triburi. Confederația a fost împărțită în provincii cu autonomie militară și politică numite „Aul”-e conduse de tuduni, capcani, hagani, zoapani². Titlurile acestea erau purtate de conducătorii militari din khaganat, războinici de elită, care „*făceau parte din anturajul khaganului, ajutându-l să-și impună autoritatea asupra diferitelor teritorii stăpânite*”³.

La pătrunderea lor în Europa s-a estimat că avarii numărau circa 20 000 de oameni, aceștia fiind probabil doar cei din elita militară. „*Războinicii au fost liderii comunităților*”⁴, devenind conducători prestigioși, înconjurați de o **suită militară**, care-l sfătuiau pe khagan privind strategiile politice, militare, economice etc.

Khaganul Baian ține cont de sfatul acestor consilieri militari, așa cum s-a întâmplat după asediul Sirmiumului în 568: „*Baian, conducătorul avarilor, a hotărât în adunare să trimită soli (la romani) spre a se înțelege cu ei în privința*

² Călin Cosma, Doboș Alpár, Gabriel T. Rustoiu, Aurel Rustoiu, Ovidiu Oargă, *Războinici în Transilvania din epoca avară. Catalogul expoziției*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013. p. 16-17.

³ *Ibidem*, p. 16-17.

⁴ *Ibidem*, p. 9.

tratatelor”⁵. Acest lucru l-a evidențiat și Theofilact Simocata, când **sfatul consilierilor din suita militară** a schimbat o decizie importantă a khaganului într-o situație tensionată creată de solul roman, venit la khagan pentru a încheia pace după asedierea și cucerirea din vara anului 583 a orașelor Singidunum, Augusta și Virminacium. Împăratul Mauricius trimite un sol condus de Elpidius și Comentiolus. Elpidius era senator roman, fusese comandant al Siciliei și acum era *praetor*, „dregătorie aflată în mare cinste la romani”⁶, iar Comentiolus era *scrib* al împăratului, un fel de secretar. Comentiolus ține o cuvântare amenințătoare în fața khaganului, care la cele auzite se înfurie fiind la un pas să-i execute: „*Barbarul a uitat de respectul convenit solilor și l-a batjocorit pe Comentiolus cu lanțurile închisorii; i-a pus cătușe de lemn la picioare, a răvășit cortul solului și apoi, potrivit unei datini locale, l-a amenințat cu pedeapsa capitală*”⁷. Spre surprinderea membrilor solului care își așteptau moartea, khaganul își schimbă decizia a doua zi, acesta „*fusese îndemnat cu vorbe potrivite de către fruntașii avarilor să nu-l omoare, ci să-i pedepsească pe soli numai cu închisoarea. În cele din urmă hanul s-a învoit, le-a dăruit pe neașteptate viața și i-a lăsat pe cei năpăstuiți să se întoarcă la împărat*”⁸.

Statutul de lider se făcea prin „însemne de rang”: panoplia de arme și harnașamentul calului. Din punct de vedere arheologic se evidențiază diferențe între războinici în mormintele avare, fiind descoperite morminte cu un inventar bogat și cu un inventar mai sărac. Cel mai probabil elitele erau înmormântate fastuos, cu întreg echipamentul militar: armură, arme și piese de harnașament, toate bogat ornamentate. „*Diferențele sesizabile la nivelul componenței inventarelor*

⁵ Menander, *Fragmente*, DRH, 1970, vol. 2, p. 515.

⁶ Teofilact Simocata, *Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 25.

⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸ *Ibidem*, p. 27.

mormintelor certifică stratificarea atât la nivelul superior al societății, în cadrul elitei militare, cât și la nivelul războinicilor de rând⁹.

Echipamentul militar și armele folosite de avari sunt descris în *Arta militară* al lui Mauricius: „Se înarmează cu zale, săbii, arcuri și sulițe, iar în lupte mulți dintre ei au două rânduri de arme. Poartă sulițe pe umeri și țin arcurile în mâini, dar se folosesc de amândouă, după nevoie și cum le vine la îndemână”¹⁰. Armele avarilor apar menționate și în sursele chinezești: „Ca arme ei aveau arcuri, săgeți, îmbrăcăminte cu armură, sulițe și războinici călare cu săbii; la curea împodobită purtau și un pumna”¹¹.

I. Armele

Arcul reflex folosit de avari e cunoscut soldaților romani încă din timpul hunilor. Dar și înaintea acestora sciții se foloseau de un arc reflex asemănător. Bizantinii i-au comparat mereu pe avari cu huni precum vedem la Theophanes Confessor care îi descrie pe avarii veniți pentru prima dată la curtea împăratului Iustinian: „Tot în anul acesta (558 n.m.) veni în Bizanț un neam ciudat de oameni, al așa-zișilor avari; și tot orașul se strânse să-i vadă, pentru că niciodată nu privise asemenea neam de oameni; căci aveau plete lungi de tot, date pe spate, legate cu cordele și împletite, iar restul îmbrăcăminte era la fel cu a celorlalți huni”¹².

Avarii și hunii au coabitat încă din stepele asiatice (cu hunii heptaliți), iar după crearea khaganatului avar în stepa pontică, triburile hune supraviețuitoare colapsului imperiului lui Attila au intrat în acest khaganat. Prin urmare modul de viață hun și avar are origini comune.

Arcul reflex a fost dezvoltat de huni, ca apoi să fie îmbunătățit de avari și mai târziu de mongoli. E un „arc compus”, mai scurt decât arcul simplu cu 60-160 cm, fiind construit prin alipirea a mai multor straturi de lemn, tendoane și cornuri, și

⁹ Cosma et alii, *op. cit.*, p. 12.

¹⁰ Mauriciu, FHDR, II, p. 555.

¹¹ W. Pohl, *op. cit.*, p. 170-171.

¹² Theophanes, FHDR, II, p. 601.

adesea reîntărit cu plăci osoase; raza de atac era lungă, săgețile cu vârfuluri cu trei muchii, grele, putând fi trase până la 500 de metri; săgețile aveau trei aripioare și în galop, hunii și avarii, puteau trage până la 20 de săgeți pe minut; dezavantajul acestei arme era durata lungă de timp pe care o necesita construirea lui care putea dura până la 10 ani și în același timp trebuia să fie ferit de umiditate¹³. Arcuri nu s-au păstrat, fiind descoperită doar o întăritoare de arc din os la Unirea II Vereșmort (com. Unirea, jud. Alba).

Vârfuluri de săgeți. În Transilvania s-au găsit mai multe tipuri:

- a) cu lamă romboidală (la Heria);
- b) cu trei muchii (Sânpetru German/ Magazin; Valea lui Mihai/ Sub Pășune);
- c) cu trei aripioare (Unirea II Vereșmort);
- d) în formă de frunză (Iernut / Pe Șes).

Săbiile tipice pentru avari sunt drepte, relativ lungi, cu un singur tăiș¹⁴. În Transilvania au fost descoperite săbii drepte, dar și puțin curbate spre vârful. Puncte cu astfel de descoperiri¹⁵ sunt Crizbav, Dindești, Sânpetru German, Unirea II Vereșmort, Valea lui Mihai, Iernut și probabil la Săcuieni și Timișoara (datorită stării precare nu se poate preciza dacă aveau un tăiș sau două tăișuri). S-a descoperit și o sabie dreaptă cu două tăișuri la Crizbav.

Lancea este o altă armă folosită des de avari. În Transilvania, vârfulurile de lance descoperite sunt toate din fier cu lama fie îngustă, fie lată.

a) Descoperiri de vârfuluri de lance cu lama îngustă avem la¹⁶: Aiud/ Școala de viticultură (mormântul 2), Aiud/ Școala de viticultură (mormântul 3), Aiud/ Școala de viticultură (descoperire întâmplătoare), Geoagiu de Sus/ Obreji, Heria, Lopadea Nouă/ Șanțuri, Măgina (mormântul 1), Sânpetru German/ Magazin (mormântul 1),

¹³ W. Pohl, *op. cit.*, p. 170.

¹⁴ W. Pohl, *op. cit.*, p. 173-174.

¹⁵ Cosma, *op. cit.*, 56-102.

¹⁶ Cosma, *op. cit.*, 56-102.

Târnavă, Iernut/ Pe Șes (locuința 2). b) Vârfuri de lance cu lama lată¹⁷: Aiud/ Școala de viticultură (mormântul 3), Aiudul de Sus, Gâmbaș (mormântul 1), Heria (două săbii), Lopadea Nouă/ Șanțuri, Săcuieni/ Dealul Vereș Stremț (mormântul 1), Târnavă, Iernut/ Pe Șes (locuința 1), Iernut/ Pe Șes (locuința 3).

II. Harnașamentul

Avarii, ca și hunii, acordă o foarte mare importanță creșterii cailor, aceste animale jucând un rol important atât în viața de zi cu zi cu ajutorul cărora stăpâneau turmele de animale cornute, cât și modului de viață nomad care îi obliga să fie mereu în căutarea de teritorii prielnice creșterii acestor animale, dar mai ales în campaniile militare pentru efectuarea manevrelor rapide, deplasări în teritoriu inamic pentru jaf, retrageri. Bizantinii au înțeles importanța acordată acestor animale de către acești türcei, precum observă și Mauricius: „*Caii comandaților de seamă sunt ocrotiți în părțile din față cu fier și pături de pâslă. Deprind cu grijă și săgetarea de pe cal*”¹⁸.

Calul și armele avarilor erau importante în viața acestora fapt observabil arheologic în mormintele războinicilor: ritualic, alături de defunct erau îngropate armele, harnașamentul și calul său. Autorii bizantinii lasă de înțeles că pierderea calului însemna sfârșitul luptei pentru un războinic avar. Ca și pedestrii nu erau acel adversar de temut ca atunci când luptau călare: „*În timpul luptei întocmirea de oșteni pedestri le e potrivnică: aflându-se pe cai și pentru că nu coboară de pe ei, nu pot sta în picioare, ca și cum ar fi crescut într-un trup cu caii și nici nu sunt în stare să meargă pe picioarele lor din pricina bicisniciei*”¹⁹.

Harnașamentul nu era cu mult diferit față de cel al hunilor, dar avarii au perfecționat scărițele de șă, datorită cărora au transformat caii într-o „mașină de

¹⁷ Cosma, *op. cit.*, 56-102.

¹⁸ Mauricius, FHDR, II, p. 555.; Pohl, *op. cit.*, p. 170-171.

¹⁹ Mauricius, FHDR, II, p. 555.

război”²⁰. Față de predecesorii lor huni, care nu cunoșteau scărița din fier sau nu era folosită de majoritatea războinicilor și „nu aveau încălțăminte confecționată special, ci foloseau piei de ied pentru acoperirea picioarelor”²¹, avarii impresionează cu aceste inovații, care alături de armura pentru cai au fost adoptate în preajma anului 600 și de cavaleria bizantină. Împăratul Mauricius spunea în „*Arta militară/Strategikon*”: „caii, mai ales ai căpitanilor și ai celorlalți oșteni de seamă, să aibă platoșe de fier și pieptare de fier sau pănură sau să le fie ocrotite piepturile și grumajii după obiceiul avarilor, mai ales pentru cei aflați în rândurile din față. [...] Să aibă câte două scărițe la șei [...]”²². Scărițe de șa pentru secolele VII-VIII au fost descoperite și în orizonturile culturale ale alanilor în regiunile Prutului și Nistrului²³, veniți o dată cu migrația bulgară condusă de Asparuh.

Scărițele de șa descoperite pe teritoriul actual al României din perioada avară sunt de două tipuri²⁴: T.1 scăriță de șa în formă de pepene, cu urechea de prindere a curelei (ochiul) realizată din aceeași bară, în formă de buclă (tipul II Cilinskà); T.2 scăriță de șa în formă aproximativ dreptunghiulară, cu ochiul lucrat separat (IV Cilinskà) unde întâlnim alte trei subtipuri:

S.1 Arcul nu are formă patrulateră ci este arcuit în partea superioară. Placa orizontală pentru sprijinul tălpii este îndoită spre interior și trasă în sus. Ochiul este lucrat separat. Descoperiri: Aiudul de Sus, Câmpia Turzii, Cicău, Geoagiu de Sus, Lopadea Nouă, Socodor, Timișoara.

S.2 Arcul este arcuit în partea superioară și în partea inferioară. Ochiul este lucrat separat. Descoperiri: Aiud, Pecica.

²⁰ W. Pohl, *op. cit.*, p. 170-171.

²¹ I. M. Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul European, 2005, p. 191.

²² I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 191.

²³ I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 192.

²⁴ Adrian N. Șovrea, *Scările de șa din perioada avară (secolele VI-VII) din Transilvania*, în Alt-Schaesburg, Sighișoara 2012, p. 9. ; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d. Hr.*, Editura Nereamia Napocae, CLuj Napoca, 2002, p. 142; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958, p. 76.

S.3 Arcul are formă patrulateră, iar placa pentru sprijinul tălpii este îndoită spre interior și trasă în sus. Ochiul este lucrat separat. Descoperiri: Brateiu, Heria, Măgina.

Scărițele de șa în formă de pepene au analogii în Slovacia încadrate de Zlata Cilinská²⁵ în tipul II; se găsesc și în Siberia centrală, dar este mai des folosită în Transilvania²⁶; acest tip de scărițe sunt specifice secolului VII²⁷. Scărițele de șa aproximativ dreptunghiulare sunt mai târzii, încadrabile secolului VIII²⁸ cu analogii la Cilinská.

Zăbalele găsite în mormintele de călăreți sunt de două tipuri. Zăbale cu bare care la capete inele prin care se treceau curelele căpăstrului; în spațiul intracarpatic apar în prima jumătate a sec. VII și dispar la începutul sec. VIII. Descoperiri: Câmpia Turzii, Teiuș/ Cetățuie, Sânpetru German/ Magazin, Șiclău. Zăbale cu inele laterale - sunt mai evolute, întâlnindu-se din a doua jumătate a secolului VII (Deva- „*La cariera de nisip*”, Noșlac- „*Livadă*”, Valea lui Mihai- „*Retalj*”), menținându-se și la sfârșitul sec. VIII. Acest tip de zăbale este cel mai bine reprezentat prin descoperiri. Descoperiri: Aiud, Apahida, Biharea, Bratei, Gâmbaș, Măsca, Stremț, Șiclău, Valea lui Mihai, Unirea II Vereșmort.

Aplice care împodobeau curelele harnașamentului: piesa cruciformă de la Dumbrăveni care acoperea încrucișarea a două curele, rozeta de la Band era aplicată pe curelele calului; în mormântul II de la Apahida s-au descoperit numeroase aplici pentru harnașament ceea ce arată poziția socială ridicată a acestui defunct. Alte descoperiri: Corund, Săcueni, Teiuș.

Concluzii

Forma scărițelor de șa se modifică datorită încălțăminteii, care, în perioada consolidării khaganatului în Pannonia, era confecționată „*prin croială dintr-o*

²⁵ Zlata Cilinská, în *Archaeologia Slovaca Catalogi*, V, Bratislava, 1973.

²⁶ Țiplic, *op. cit.*, p. 76.

²⁷ Cosma 2002, *op. cit.*, p. 142; Cilinská, *op. cit.*, p. 190.

²⁸ Cosma 2002, *op. cit.*, p. 143; Cilinská, *op. cit.*, p. 190-192.

singură bucată de piele sau de pâslă, obținută din păr animal, iar talpa lor nu presupunea un material rigid²⁹. Scărița va fi adaptată la noua tactică de luptă bazată pe o cavalerie grea beneficiind de „elementele de protecție a labelor picioarelor, elemente confecționate din metal”³⁰.

Au fost descoperite în morminte din perioada avară și pintoni care cereau „o întărire a încălțăminteii în zona călcâielor”³¹. După părerea unor cercetători, avarii nu purtau pintoni³², iar descoperirile ar trebui plasate unor populații din khaganatul avar, nu avarilor propriu-zisi și încadrate cronologic în secolele VIII-IX³³, cel mai probabil slavii, veniți în Transilvania cu un anumit scop sau chiar participau în campanii militare³⁴.

Descoperiri care atestă prezența timpurie a avarilor în Transilvania, în a doua jumătate a secolului VI – începutul secolului VII, sunt cele din zona Carei, jud. Satu Mare³⁵. Cele mai numeroase sunt în arealul Mureșului mijlociu, unde a existat un centru de putere avar care controla salinele de la Turda, Sic, Cojocna, Ocna Dejului, Ocna Mureș, Lopadea Nouă, Ocna Sibiului (în partea vestică) și Praid (în partea estică). Rezultatele cercetărilor din mai multe cimitire avarice din această zonă a Transilvaniei cuprinse între Târnave, Mureș și Arieș au fost grupate sub numele de *Grupa Gâmbaș* cuprinzând perioada din a doua parte a secolului VII și începutul secolului VIII. În grupul Gâmbaș intră descoperirile de la Aiud, Aiudul de Sus, Brateiu, Câmpia Turzii, Cicău, Gâmbaș, Geoagiu de Sus, Heria, Măgina, Sânpetru German, Socodor, Stremț, Teiuș, Timișoara, Valea lui Mihai, Vereșmort.

²⁹ Țiplic, *op. cit.*, p. 193

³⁰ Țiplic, *op. cit.*, p. 193.

³¹ Țiplic, *op. cit.*, p. 194.

³² Al. Madgearu, *România în opera Notarului Anonim*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 2001, p. 186.

³³ Madgearu, *op. cit.*, p. 185-186.

³⁴ Călin Cosma, *Pintoni medievali timpurii descoperiți pe teritoriul Transilvaniei (secolele VII-X)*, în *Ephemeris Napocensis*, XIV-XV, 2004-2005, p. 194-195.

³⁵ I. Némethi, *Noi descoperiri din epoca migrațiilor din zona Carei (jud. Satu Mare)*, *SCIVA*, 34, 2, 1983, p. 139.

Über Militärausrüstung der Avaren Krieger (Zusammenfassung)

Die Krieger des avarischen Khaganats hatten eine hochrangige Stellung in der euro-asiatischen Gesellschaft, gebildet aus Hirtengemeinschaften. Es war eine Gesellschaft von Kriegeren beherrscht in direkter Unterordnung gegenüber der militärischen Führern.

Die Avaren Stämme wurden von Militärkommandanten geleitet, und im Moment des Bundes, der stärkste war der absolute Herrscher, der **Khagan**.

Aber die anderen Führer verlieren ihre Autorität gegenüber ihren eigenen Stämmen nicht. Der Bund wurde in Provinzen eingeteilt mit militärischer und politischer Autonomie, die sogenannten „*aul*“-en, geführt von den Tudunen, Capcanen, Haganen und Zoapanen. Diese Titeln wurden von den militärischen Führern aus dem Khaganat getragen, die Elitekrieger.

Die Führung wurde durch „Rangabzeichen“ festgelegt: die Waffen Palette und das Pferdegeschirr. Aus archäologischer Perspektive ergeben sich in den Gräbern Unterschiede zwischen den Kriegeren. Es wurden reichere und ärmere Gräber gefunden. Sehr wahrscheinlich wurden die Elitekrieger mit Fast begraben, zusammen mit der ganzen militärischen Ausrüstung: Rüstung, Waffen und Pferdegeschirr, alle reich verziert.

Als Waffe hatten die Avaren eine Reflexbogen mit vier Pfeilspitztypen: mit rhombusförmiger Schneide, mit drei Rändern, mit drei Flügeln und Blattformig; sie hatten gerade, lange Schwerte, einschneidig, selten zweischneidig; die Lanzen hatten schmale aber auch breite Klingen.

Das Pferd spielte eine wichtige Rolle im Leben des Kriegers, deshalb, beim Tod des Kriegers wurde das Pferd samt dem Geschirr miteingegraben. Die Sattelleiter hatte eine Melonenform und waren fast rechteckig, sehr gut an der Rüstung des Kriegers angepasst, die anfangs leicht war, aber mit der Zeit immer schwerer wurde; das Zaumzeug hatte eine Seitenleiste oder Ringe; die Applikationen waren nur zur Dekoration.

Cuvinte cheie: khagan, războinic avar, însemne de rang, panoplia de arme, harnașamentul calului.

Schlüsselwörter: Khagan, Avaren Krieger, Rangabzeichen, die Waffen Palette, das Pferdegeschirr.

Anexe

Războinici avari din perioada timpurie (b și d – după Cosma et alii),
din perioada târzie (a – după M. Gorelik) și schelet de cal descoperit la Unirea II Vereșmort.

